

'Pencereleri birbirimize açmalıyız'

Kazakistan'da
Kültür İnsanları
Vurgun Yedi

İnsan Kendi
Evinin Beyi
Olunca...

4

Yücel Feyzioğlu

Fotoğraflar: Brigitte ve Frank Gorille

BİRÇOK aydın, yazar ve şairin hayat hikâyesine baktığımızda sanki kendi aralarında sözbirliği etmiş gibi aynı yılda (1937'de ya da 1938'de) ölüme gittiklerini görüyoruz. Bu tarih Stalin'in kıyım yıllarıdır. Binlerce aydın, yazar, şair, ressam ve bilgin kurşuna dizilirler. Öldürülenler arasında bakın kimler var, Prof. Dr. Kara'nın çalışmasından yararlanarak küçük bir liste vereyim:

Alihan Bökeyhan'ın (1866-1937) liderliğinde Alaş Orda siyasi hareketi 1910 yıllarında ortaya çıktı. Z. V. Togan'ın belirttiği gibi "son derece enerjik, yüksek ahlak ve büyük bilgiye sahip Bökeyhanov'un sadece Kazaklar arasında değil, demokrat Ruslar arasında da nüfuz ve itibarı vardır. Pantürkist ve Panislamist düşüncelere sahip olduğu iddiasıyla, 1927-37 yılları arasında hapis, 1937 yılında da idam edilir.

Ahmet Baytursunli (1872-1937) 19. yüzyıl Kazak aydınlanmasının önemli isimlerinden biridir. "Kırk İbret" adıyla İvan Krilov'tan kısa fablları çok usta bir biçimde Kazakça'ya çevirdi, böylelikle Kazakları çalışmaya ve bilime önem vermeye teşvik etti. 1919 yılı Mart ayında Alaş Partisi'yle Bolşevikler arasında anlaşma sağladı. Ülkenin eğitim-öğretim işlerinde görev aldı. 1929 yılına kadar devam edebildi. Sovyet rejimine karşı olduğu gerekçesi ile tutuklandı. Gorki'nin eşinin çabasıyla 1934 yılında serbest bırakıldıysa da 1937 yılında tekrar tutuklandı ve öldürüldü.

Mir Yakup Duvlatov (1885-1937) 20. yüzyıl başında Kazaklar arasında ileriliğin ve siyasi bilincin oluşmasını sağlayan eserlerden birini, "Uyan Kazak" adıyla kaleme aldı, 1910'da yayımlanan kitap halkın üzerinde derin etkiler yarattı. Sonunda idam edildi.

Mağcan Cumabayev (1893-1938) Ceditçi -yenilikçi- aydınlarla Ufa'daki Aliye Medresesi'nde tanıştı. Eserlerinde Türkçülük düşüncesinin Kazak anlayışına göre sınırlarını çizmeye çalıştı. Kazak dilinin şirsel gücünü ustaca kullanarak Kazakların tarih bilincini derinleştirmek istedi.

Turar Riskulov (1894-1938) Lenin ve Stalin Rus merkezli evrensel bir sosyalist rejim kurmak isterken, Sultan Galiyev ve Turar Riskulov bunun Türk halkları için uygun olmadığını düşünüyordu. Kazakistan'daki Bolşevik partinin önde gelen liderlerinden olan Turar Riskulov'un Türkiye'deki millî mücadeleye ve onun önderi Mustafa Kemal'e büyük hayranlığı vardı. 1937 yılında idam edildi: "Mustafa Kemal, bütün köle halkların, bütün doğulu halkların gözünde bir ilki başaran büyük bir liderdir. Ona sonsuz saygı duyuyorum," demiştir. Zalimce uygulanmış daha binlerce katliam sayılabilir.

BAĞIMSIZLIK COŞKUSU

16 Aralık 1991'de bağımsızlığına kavuşunca yeni bir heyecan başladı Kazakistan'da. Abay başta olmak üzere bir araştırma başlatıldı. Stalin'in kuşuna dizildiği, hapsediği, öldürttüğü bütün aydınlar gün yüzüne çıkarıldı, eserleri yayımlandı... Adları okullara, caddelere, parklara verildi. Müthiş bir canlılık geldi.

Ahmet Yesevi ile (doğ. 1093-öl. 1156) çok eski bir kültüre sahip olan bugünkü Kazakistan'da eski kültür canlandırıldı. Günümüze kadar etkilerini sürdüren Yesevi mirasından yararlandı. Bakın Ünlü şair Olcas Süleymanov'un "Az İ Ya" kitabı Kazakların millî kültür konusundaki hassasiyetlerini gösteren en görkemli eserlerden biri oldu. Eser, Çarlık Rusyası döneminde başlayan ve Sovyet döneminde devam eden Rusları yüceltme, Türkleri küçümseme eğilimine cevap olarak Türk kültürünün derin izlerini Rus Edebiyatının köklerinde gösterdi. Rusça yazdığı kitabında Rus Edebiyatının 12. yydan kalan "İgor'un Seferi" destanını irdeledi. Onun içinde Türkçe kelimeleri ve iki halkın benzenen hayat biçimini gösteren

rerek eserin Türk ve Rus ortak eseri olduğu sonucuna vardı.

Çağdaş yazar ve şairlerin başında gelen Olcas Süleymanov için Cengiz Aytmatov: "Olcas benden on yaş küçüktür ama yüz yıl ileridedir" diyor.

Olcas Süleymanov gibi büyük sanatçıları etkileyen Muhtar Avezov (1897-1961) anlatılmadan geçilir mi? O "Abay Yolu" adlı destansı romanının birinci cildini savaş yıllarında (1947) yazdı. Bu roman Kazak edebiyatında önemli bir olay oldu. Çünkü Abay'ın hayatını ve düşüncelerini bu romanda geniş bir şekilde tasvir etti. Prof. Dr. Kamış Satpayev roman hakkında şöyle yazmaktadır: "Sadece edebî bir eser değil, aynı zamanda çok değerli bilimsel bir çalışmadır. Kazak halkının geçmişi hayatını araştıran hiçbir tarihçi bu eseri okumamazlık edemez. Filologlar bu eserde Kazak edebî dilinin oluşması ve gelişmesi konusunda çok zengin malzeme bulacaktır ve romanın günlük hayat ile ilgili tasviri çok etkileyicidir."

V. Ivanov ise şunları söylemektedir: "Henüz Abay Yolu romanını okumadınız mı? Demek siz hâlâ bir şey okumamışsınız. Bu sizin adınıza büyük kayıp. Oysa

onun eseriyle bozkr canlandı. Bütün ihtişamıyla saf, berrak ve elvan elvan renkleriyle bu roman bizi kucaklamaktadır. Tek kelimeyle muhteşem! Romanda büyüdü bir dünya keşfedeceksiniz. Nesir tarzında yazılan bu dev eserde bir tek nesir cümlesi yoktur sanki. Hepsini muhteşem şiir dizeleleri çağırıştır."

Muhtar Avazov, yazar, dramaturg, bilim adamı, siyaset adamı olarak 20. yüzyıla damgasını vuran bir kişiliktir. Orta Asya Türklerinin tek alfabe kullanmalarını öneren odu. Kazakistan dışında yaşayan Kazaklarla ilişkiyi geliştirmek için Vatan Cemiyetini o kurmuştu. Doktorasını Manas Destanı üzerine yapmıştı. "Abay Yolu" adlı 4 ciltlik romanı yalnız Kazakistan'da değil, bütün Orta Asya'da büyük yankı yarattı. Roman hakkında ünlü Fransız şair Aragon da, "Abay Yolu 20. yüzyılın en önemli eserleri arasındadır," diye yazıyordu.

Kazakistan'da Tiyatro, opera, müzik resim ve heykel de gelişmiş sanatların başında geliyor. Ünlü rejisör Bolat Atabayev'i uzun yıllar önce tanıma bahtiyarlığına ermişim. O, 1952 yılında doğumlu. Stalin tarafından Kazakistan'a sürülen Volga Almanları'nın çocuklarıyla büyüdü. Almancası çok iyiydi. Almatı Sanat ve Tiyatro Yüksek okulunda okudu. Ülkesinde demokrasinin yerleşmesini isteyen öncü bir aydıydı. Almatı Avezov-Tiyatrosunun başyönetmeniydi, ayrıca Almatı Alman tiyatrosunu kurdu. Birçok seçkin eseri sahneye koydu,

en başarılı sanatçıları oynattı. Kazakistan ile Almanya arasında kültür köprüsü gibiydi. 2011 yılında Şangözen petrol yataklarında greve giden işçilerin yanına koştu, hükümetin politikasını eleştirerek işçi haklarını savundu ve tutuklandı.

Uluslararası dayanışma ve prestijli politikacıların araya girmesiyle Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in de anlayışlı tutumu serbest kalmasını sağladı, ama Kazakistan'da hareket alanı son derece daralmıştı, sanatını icra edemiyordu. Almanya'ya geldi, Köln Akademi Tiyatrosunda doçent olarak oyuncu yetiştirmeye başladı. Sakin, kültürlü, bilgi bir insandı.

Kazak masallarını sordüğümde "Aldar Köse'yi, (Jirince) Şirince Şeşen'i mutlaka çalış," dedi, kaynak gösterdi. Kimdi Aldar Köse? O, Nasrettin Hoca gibi, Tibetli Tompa Dayı, Avrupalı Till Eulenspiegel gibi 14. yüzyılda ortaya çıkmış, Şakaları, nükteleri, müziplikleri, dalga geçmeleri ve ince zekâsı ile insanları başka türlü düşünmeye 7 çığnemiş, kültür dönüşümü sağlayarak o çağın ruhunu yansıtmış ve ünlü dünyaya yayılmıştı. Türkiye onu tanıyordu. Atabayev tam nokta atışı yapmıştı, kitaba çalışıp yayımladığımda ilgi ile karşılandığını gördüm.

AKIN TOYU - AŞIKLAR BAYRAMI
Öte yandan Aşık (akın) geleneği güçlü bir biçimde devam ediyor Kazakistan'da.

Her yıl Konya Aşıklar Bayramı gibi orada da "Akın Toyu" yapılıyor. Bütün ülkeden yüzlerce akın arasından seçilip başkente geliyorlar, atışmalar, yarışmalar yapılıyor. Halk buna çok ilgi gösteriyor. Kazakistan müzeleri, tiyatro salonları, operaları, çocuklar için kukla tiyatrosu, resim galerileriyle göz dolduruyor.

Sonra Muhtar Şahanov'u anmak gerek. Şöyle diyor Şahanov: "İlişkilerimizi cesur bir biçimde sürdürmeliyiz. Yazarlar dost olunca, halkların dostluğu kolaylaşır. Birbirimize pencerelerimizi açmalıyız..." O 1942 yılında doğdu. Kazakistan Halk Yazarı ve Kırgızistan Halk Şairi unvanlarını aldı. Kazakistan'da ve yurt dışında birçok akademi ve üniversitenin üyesi ve fahri profesörü olmuştur.

En ünlü eserleri "Ar jıldardağı änder" ve "Cengiz Han'ın Sırrı"dır.

Ayrıca Nazimbek, Sarıev Şomumbay, Serik Turgenbekov, Esengali Ravşanov ve daha başkalarını da sayabiliriz. Bir de Uygur Özerk Bölgesinde kendini özgürce ifade edemeyip Kazakistan'a sığınmış Uygur yazar ve şairleri var. Bunlar, burada Uygurca gazete dergi ve kitap yayımlayarak hem Kazakistan kültürüne hem de Uygur kültürüne katkılarını sürdürüyorlar. Bunlardan Ahmetcan Aşiri şöyle yazıyor: "1937'de başlayan aydınları yok etme hareketi Çin'de de kanlı bir şekilde kendini gösterdi, aydınları ve toplum önderlerini tutukladılar hapis, bir kısmını da idam ettiler, bazıları sürgüne gönderdiler." Ve bu kıyama uğrayanların isim listesini veriyor. Ayrıca ünlü isimlerden Abdulkерim Ganiev'i, Azim Bahtıniyaz'ı ve Abilis Hazimov'u sayabiliriz. Bu dostların yayımladığı "Uygur Folklorunun Antologiyası" ve diğer çalışmalarından Göktürk ve Uygur masallarını buldum. "Asena" kitabımın birçok konusu ortaya böyle çıktı. Asena sadece bir efsane değil, Göktürklerin 3. Hakamı Mukan Beyin ikinci kızıdır ve bugün de etkileri devam eden Çin müziğinin 12 makam üzerine kurulmasında büyük katkısı olmuştur. Yoksa efsane olup günümüze kalır mıydı?.. Hepsine içtenlikle teşekkür ediyorum, son söz olarak Alishir Neva'nın dilyle şunu tekrar etmek istiyorum: "Türkçenin derinliklerine dalanda gözlerime on sekkiz min âlemden daha yüksek bir âlem göründü... Orada nice faziletler, nice yücelikler hazinesine rast geldim. Bu hazinenin incileri, ulduzların lâl-i cevherlerinden daha da parlak idi... Bu âlemin gül bahçelerine girdim. Ve bu dilin güllerinin dikenli hadsiz hesapsız idi. Bu dikenli yolları (temizlemek için) çok çalışmak isteyirdi. Men bu yoldan vaz geçmedim, onun şiirine doyabilmedim..."

Bu yola sizleri de davet edebilir miyim?